

Помаз Я. О.,

доктор філософії,
прокурор відділу протидії злочинам,
вчиненим в умовах збройного конфлікту,
Чернігівська обласна прокуратура,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-9081-3221;

Стрижак А. О.,

доктор філософії,
начальник відділу організації прийому громадян,
розгляду звернень та запитів,
Чернігівська обласна прокуратура,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0003-6935-0463

ВИКРИВАЧ ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗБУТОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

У статті розглянуто роль і значення викривача у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним збутом наркотичних засобів.

З'ясовано, що поява такого суб'єкта у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, значно підвищила б ефективність діяльності правоохоронних органів щодо викриття осіб, які займаються збутом заборонених до обігу речовин.

Окрім того, окремої уваги в дослідженні приділено правам та гарантіям викривачів. Також здійснено порівняння гарантій державного захисту викривачів та їх правового статусу з викривачами в корупційних кримінальних правопорушеннях.

За результатами дослідження зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: викривач, докази, досудове розслідування, збут наркотичних засобів, запобігання злочинності, кримінальне провадження, кримінальне правопорушення, наркоманія.

Постановка проблеми. Поширення наркоманії та злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, стрімко зростає і стає серйозним соціальним фактором, що негативно впливає на життя, здоров'я і добробут людей. Незаконний обіг наркотиків у світі сприяє зростанню рівня злочинності та насильства, зачіпаючи людей незалежно від статі, соціального ста-

тусу, релігії чи раси. Особливо гостро ця проблема стосується країн з економічними кризами. Нині ця ситуація торкнулася майже всіх країн, включно з Україною. Спостерігається негативна тенденція до збільшення кількості кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків.

Згідно зі статистичними даними, оприлюдненими на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора, у 2023 році до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено відомості щодо 14 302 кримінальних правопорушень за ст. 307 КК України. Це на 28,95 % більше, ніж за аналогічний період 2022 року (10 162), на 23,13 % більше порівняно з 2021 роком (10 994), на 40,52 % більше порівняно з 2020 роком (8 507) та на 64,84 % більше порівняно з 2019 роком (6 382) [1].

Проблема боротьби з незаконним збутом заборонених до обігу речовин залишається актуальною і сьогодні, становлячи загрозу не лише для України, а й для всіх країн світу.

Одним із ключових напрямів боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів в Україні є робота правоохоронних органів, яка має бути зосереджена на виявленні та притягненні винних до кримінальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема протидії наркозлочинності в різних аспектах була досліджена багатьма науковцями, серед яких О. І. Альошина, М. І. Бортун, О. В. Козаченко, О. В. Одерій, О. В. Сачко, Д. Б. Сергєєва, С. Р. Тагієв та інші. Вони зробили вагомий внесок у розвиток теорії та практики розслідування цих кримінальних правопорушень.

Формулювання мети. Метою статті є авторське обґрунтування ролі викривача як суб'єкта кримінального провадження у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних зі збутом наркотичних засобів.

Виклад основного матеріалу. Наркоманія та пов'язаний з нею наркобізнес створюють потенційну загрозу для національної безпеки нашої держави.

Попри військовий стан у країні та активні бойові дії на значній частині території України масштаби наслідків кримінальних правопорушень досліджуваної категорії не зменшуються.

Нині правоохоронні органи України зосереджені на виконанні завдань, пов'язаних з воєнним станом, зокрема протидією воєнній агресії, шпигунській та колабораційній діяльності, що впливає на здатність виявляти та фіксувати злочини, пов'язані зі збутом наркотичних засобів. Водночас особи, які займаються незаконною діяльністю, стали значно обережнішими через воєнний стан і пов'язані з ним обмеження.

У боротьбі з незаконним обігом наркотиків варто змінити акценти, сконцентрувати зусилля не на виявленні простих споживачів, а на викритті постачальників і виробників заборонених речовин.

Вважаємо, що критерієм оцінки ефективності роботи правоохоронних органів має бути не кількість виявлених споживачів наркотиків, а кількість осіб, які безпосередньо займаються збутом цих речовин. Тобто держава повинна зосередитися на переході від кількісних до якісних показників у боротьбі з наркозлочинністю.

Варто зазначити, що особи, які займаються цією незаконною діяльністю, мають високий рівень підготовки та добре організовану конспірацію. Вони постійно вдосконалюють свої методи, використовують новітні технології, сучасні дорогі засоби зв'язку, а також залучають висококваліфікованих фахівців, таких як хіміки, юристи тощо, для підтримки своєї злочинної діяльності.

Зазначені обставини вимагають від правоохоронних органів застосування нових підходів під час досудового розслідування, що суттєво змінює методи доказування у справах цієї категорії кримінальних правопорушень.

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збутом наркотичних засобів, часто недооцінюється складність таких проваджень та рівень підготовки осіб, що займаються цією протиправною діяльністю. Це потребує від правоохоронних органів застосування нових підходів у зборі доказів та розслідуванні таких злочинів.

Тому на сьогодні перед нашими правоохоронними органами стоїть завдання якнайшвидше вжити заходів для рішучої та безкомпромісної боротьби з наркозлочинністю, особливо з її організованими формами.

На нашу думку, поява викривачів у цій категорії кримінальних проваджень могла б суттєво змінити підходи до доказування правопорушень, що досліджуються у цій статті.

Слід зазначити, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) містить визначення поняття «викривач». У ст. 3 КПК України зазначено, що викривач – фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування [2].

Цей суб'єкт є учасником кримінальних проваджень виключно щодо корупційних кримінальних правопорушень.

В Україні з 1 січня 2020 року набув чинності Закон «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції», у якому було визначено правовий статус викривачів, їхні права, гарантії захисту та передбачено винагороду за надання інформації про корупційні правопорушення [3].

На наше переконання, визначення поняття «викривач» у національному законодавстві є занадто вузьким і повинно охоплювати не лише корупційні злочини, а й кримінальні правопорушення, пов'язані зі збутом наркотичних засобів. Оскільки ці категорії кримінальних правопорушень подібні за методикою виявлення та доказування, вони мають спільну проблему – необхідність доведення відсутності провокації. Інакше докази можуть бути визнані недопустимими.

Дуже доречно в науковій літературі існує думка про те, що у кримінальному провадженні, де як докази використовуються результати НС(Р)Д (оперативно-розшукової діяльності), до обставин, які підлягають доказуванню, має входити доведення факту «відсутності провокації» [4].

Варто зазначити, що залучення викривачів до цієї категорії кримінальних правопорушень значно підвищило б ефективність роботи правоохоронних органів у виявленні осіб, причетних до збуту наркотичних засобів.

Водночас держава повинна забезпечити належний правовий статус і гарантії державного захисту для цієї категорії осіб,

що створить необхідні передумови для співпраці громадян з правоохоронними органами.

Насамперед викривачі мають бути зацікавлені в наданні інформації компетентним органам про осіб, які займаються збутом наркотичних засобів, завдяки належній винагороді та гарантіям захисту. Своєю чергою держава через правоохоронні органи отримує цінні відомості про осіб, які займаються незаконною діяльністю.

Ефективність діяльності викривачів залежатиме від того, наскільки держава забезпечить належні умови для їх співпраці з правоохоронними органами.

Вважаємо, що інформація від викривачів на етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 307 КК України, має важливе значення та слугує початковою точкою для проведення слідчих і процесуальних дій правоохоронними органами.

Зокрема, кожна зі сторін кримінального провадження матиме свої інтереси: викривач прагнучиме отримати винагороду за надання важливої та достовірної інформації, а правоохоронні органи – отримати відомості про осіб, які займаються незаконною діяльністю.

Загалом до основних гарантій викривачів у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних зі збутом наркотичних засобів, слід віднести:

1) за наявності підстав (зокрема, даних, що свідчать про реальну загрозу життю, здоров'ю викривачів, їхньому житлу чи майну) можуть бути застосовані правові, організаційно-технічні та інші заходи, спрямовані на захист від протиправних посягань. Ці заходи передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»;

2) викривачі мають право на безоплатну правову допомогу, обсяг якої визначений Законом України «Про безоплатну правничу допомогу». Це забезпечить їм юридичний супровід і захист їхніх прав у процесі кримінального провадження;

3) право на конфіденційність, що гарантує нерозголошення особистих даних викривача, з метою забезпечення його безпеки

та уникнення можливого переслідування або тиску з боку осіб, причетних до кримінального правопорушення;

4) право на винагороду за надання важливої та достовірної інформації, яка сприяє розкриттю кримінальних правопорушень, зокрема тих, що пов'язані зі збутом наркотичних засобів;

5) право на звільнення від юридичної відповідальності у визначених законом випадках, якщо викривач, діючи в межах закону, надає інформацію, яка сприяє розкриттю злочину та притягненню винних до відповідальності.

Це перелік основних прав та гарантій викривачів у кримінальних провадженнях, пов'язаних зі збутом наркотичних засобів, який забезпечить їм належний захист з боку держави. На нашу думку, ці гарантії є ідентичними до тих, що застосовуються у випадках корупційних правопорушень, оскільки, як зазначалося раніше, ці категорії злочинів схожі за методикою виявлення та доказування.

Характерною відмінністю гарантій викривачів у корупційних кримінальних правопорушеннях від тих, що стосуються злочинів, пов'язаних зі збутом наркотичних засобів, є питання винагороди викривача.

Так, у корупційних провадженнях розмір винагороди для викривача становить 10 відсотків від грошового розміру предмета корупційного злочину або від суми завданих державі збитків. Виплата здійснюється після ухвалення обвинувального вироку суду, і сума винагороди не може перевищувати трьох тисяч мінімальних заробітних плат, встановлених на момент вчинення злочину [3].

Своєю чергою предмет кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збутом наркотичних засобів, суттєво відрізняється, оскільки такий склад злочину не передбачає завдання прямих збитків державі, як це відбувається у корупційних злочинах. Це ускладнює питання встановлення розміру винагороди для викривачів у наркозлочинах, оскільки відсутній чіткий критерій збитків, на основі якого можна було б визначити винагороду.

З огляду на викладене доцільно було б передбачити відповідні критерії для визначення розміру винагороди викривачам у справах, пов'язаних зі збутом наркотичних засобів. Наприклад, один рівень винагороди може бути встановлений у випадках, коли викривається одна особа, що займається незаконною діяльністю, тоді як інший –

значно вищий – коли за допомогою викривача вдається виявити організовану групу або злочинну організацію. Це суттєво відрізняється за масштабами, і винагорода повинна відображати рівень важливості та складності розкритого правопорушення.

На нашу думку, серед усіх прав та гарантій, які можна надати викривачам у цій категорії кримінальних правопорушень, найбільш привабливою для них буде саме винагорода. Тому держава повинна встановити чіткі й справедливі критерії для визначення розміру винагороди за надання інформації про осіб, що займаються збутом наркотичних засобів. Це стимулюватиме співпрацю з правоохоронними органами та підвищить ефективність боротьби з наркозлочинністю.

З огляду на вищевикладене доцільно внести зміни та доповнення до п. 16-2 ст. 3 КПК України, виклавши її в такій редакції:

«викривач – фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, добровільно звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення, зокрема пов'язане з корупцією або незаконним збутом наркотичних засобів, до органу досудового розслідування».

Критерії визначення винагороди викривачам, а також її розмір необхідно передбачити у відповідних законах або підзаконних нормативних актах. Однак детальніше це питання потребує подальшого наукового дослідження і буде розглянуто в майбутніх працях.

Висновки. Зростання злочинів, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 307 КК України, а також високий рівень обізнаності осіб, що займаються незаконним збутом наркотичних засобів, щодо форм та методів діяльності правоохоронних органів і використання новітніх технологій у своїй протиправній діяльності, вимагають від уповноважених суб'єктів доказування впровадження нових підходів до виявлення та документування такої діяльності.

Одним із таких кроків має стати запровадження інституту викривачів у кримінальних провадженнях, пов'язаних зі збутом наркотичних засобів. На нашу думку, участь таких суб'єктів значно підвищить ефективність органів досудового розслідування у викритті осіб, які займаються цією незаконною діяльністю.

Водночас ефективність діяльності викривачів буде залежати від гідної винагороди та належних гарантій їх захисту, які повинна забезпечити держава для стимулювання співпраці.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2019–2023 рр. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 10.09.2024).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

3. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page> (дата звернення: 14.09.2024).

4. Шульгін С. О. Провокація (підбурювання) особи на вчинення злочину працівниками правоохоронного органу як підстава для закриття кримінального провадження або постановлення виправдувального вироку. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 96–102.

Pomaz Ya.,

Doctor of Philosophy,
Prosecutor of the Department of Combating
Crimes Committed in the Conditions Armed Conflict,
Chernihiv Regional Prosecutor's Office,
Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0001-9081-3221;

Stryzhak A.,

Doctor of Philosophy,
Head of the Department for the Reception of Citizens,
Consideration of Appeals and Requests,
Chernihiv Regional Prosecutor's Office,
Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0009-0003-6935-0463

**THE INFORMER AS A SUBJECT OF CRIMINAL
PROCEEDINGS IN CRIMINAL OFFENSES RELATED
TO THE SALE OF NARCOTICS**

One of the key directions in the fight against illegal drug trafficking in Ukraine is the activity of law enforcement agencies, which should be focused on identifying offenders and bringing them to justice.

The increase in the number of registered criminal offenses related to the sale of narcotics, as well as the high level of training of persons engaged in this illegal activity, require significant changes in the work of law enforcement agencies. In

order to effectively expose such persons, it is necessary to introduce new strategies and approaches to their activities.

One of these changes should be the emergence of a whistleblower as a subject of criminal proceedings in the investigated category of offenses.

The article examines the role and importance of the whistleblower in criminal proceedings related to the illegal sale of narcotics.

It was found that the appearance of this subject in criminal proceedings related to the illegal circulation of narcotics would significantly increase the activity of law enforcement agencies in exposing persons engaged in the sale of prohibited substances.

It has been established that the effectiveness of whistleblowers' activities will primarily depend on the extent to which the state will be able to create appropriate conditions for their cooperation with law enforcement agencies. This involves providing security guarantees, rewards and legal protection for those who provide important information on drug trafficking.

In addition, special attention is paid in the study to the rights and guarantees of whistleblowers. Also, a comparison of the guarantees of state protection of whistleblowers and their legal status with whistleblowers in corruption criminal offenses was carried out.

It was found that the guarantees for whistleblowers in cases of criminal offenses related to the sale of narcotic drugs are identical to those used in corruption crimes, since these categories of offenses are similar in terms of detection and proof methods. However, a characteristic difference is the issue of remuneration for whistleblowers.

Based on the results of the research, relevant conclusions were drawn, and changes to the legislation of Ukraine were proposed.

Key words: *whistleblower, evidence, pretrial investigation, sale of narcotics, crime prevention, criminal proceedings, criminal offense, drug addiction.*

References

1. About registered criminal offenses and the results of their pretrial investigation. Unified report on criminal offenses for 2019–2023, available at: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani kriminalni pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (accessed 10.09.2024).

2. Ukraine (2013), Criminal and Procedural Code of Ukraine : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

3. Ukraine (2014), On Prevention Corruption : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (accessed 14.09.2024).

4. Shulgin, S. O. (2017), "Provocation (incitement) of a person to commit a crime by law enforcement officers as a basis for closing criminal proceedings or issuing an acquittal", *Herald of criminal justice*, No. 1, pp. 96–102.